

รูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา

A Model of Problem Solution Based on Buddhist Philosophy of Farmers in Trang Province

พระขรรค์ชัย สุวฑฺฒ (เจริญศิลป์)*

Phra khanchai Suwuttho (Jarearnsil)

ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน**

Associat.Prof. Dr.Boonruam Khammuangsaen

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรัง 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญา 3) เพื่อบูรณาการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา และ 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เรื่อง รูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์/นักวิชาการเกษตร ในเขตจังหวัดตรัง จำนวน 19 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรัง ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ก. สภาพปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน เกษตรกรบางรายมีที่ดินทำกิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือเช่าที่ดินผู้อื่น ทำให้ต้องบุกรุกใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่าของรัฐหรือเขตป่าสงวนแห่งชาติ ข. สภาพปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ เกิดจากเกษตรกรนิยมปลูกพืชชนิดเดียวกันและผลผลิตออกพร้อมกัน แล้วหันไปปลูกพืชที่มีราคาสูงในปีถัดไป ค. สภาพปัญหาการขาดนวัตกรรมใหม่ ๆ เกษตรกรพึ่งพาเทคโนโลยีในการผลิตทุกชั้น ตอนมากเกินไป ไม่คุ้มทุน ทำให้หนี้สินเพิ่มมากขึ้น ง. สภาพปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ได้แก่ ปัญหาด้านป่าไม้ ปัญหาด้านดิน ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณประโยชน์ ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาการจัดสิ่งปฏิกูล ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาน้ำเสียและปัญหาเสียงรบกวนหลักพุทธปรัชญาในการแก้ปัญหาของเกษตรกรจังหวัดตรัง 1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสม คุ้มทุน บริหารจัดการให้ได้ผลดี เรียกว่า “หาเป็น” 2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วย การรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ได้ทำไว้ด้วยความขยัน หมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน เรียกว่า “เก็บเป็น” 3) กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร เลือก

* นักศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

E-mail: boonruam.ka@mbu.ac.th โทร. 083-104-9738

** รองศาสตราจารย์, อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพ การงาน หรือเรียกว่า “สร้างเครือข่ายคนดีเป็น” 4) สมชีวิตา ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มิ ประหยัดเกินไป หรือเรียกว่า “ใช้เป็น” บูรณาการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา ทั้ง 4 ด้าน พบว่าได้ใช้หลักทฤษฎีธรรมมีกตลประโยชน์ข้อที่ว่าด้วย ก. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) เกษตรกรต้องรู้จักการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่ามากที่สุด ต้องรู้จักในการปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล ข. อารักขสัมปทา (รักษาไว้) ได้แก่การดูแลรักษาผลผลิตให้มีคุณภาพมาตรฐาน และการรวมกลุ่มกันขึ้นในรูป สหกรณ์ เพื่อกำหนดราคาที่เหมาะสมยุติธรรมกับผู้ผลิตและผู้บริโภค ค. กัลป์ยาณมิตตตา (มีเพื่อนที่ดี) เกษตรกรควรร่วมมือกันหลาย ๆ ด้าน การรวมกลุ่มการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ สร้างความ แข็งแรงให้กับชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายทางสังคม ง. สมชีวิตา (ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม) เกษตรกรมีการ รวมกลุ่มกันในรูปสหกรณ์เพื่อบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพในทุกด้าน เพราะการร่วมมือกันเป็นการสร้าง ความสามัคคีให้เกิดความเข้มแข็ง นำมาซึ่งความยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถ สรุปเป็นรูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรด้วยหลักพุทธปรัชญา สรุปเป็น “QMWC MODEL”

คำสำคัญ: รูปแบบแก้ปัญหา, จังหวัดตรัง, หลักพุทธปรัชญา

ABSTRACT

The objectives of this dissertation were: 1) to study the state of problems of farmers in Trang province, 2) to study principles of Buddhist philosophy, 3) to integrate the principles of Buddhist philosophy in problem solving of farmers in Trang province, and 4) to propose a new body of knowledge on the problem solving model of farmers in Trang province with the principles of Buddhist philosophy. The data of this documentary qualitative research were collected from documents and in-depth interviews with 19 Buddhist monks and agricultural scholars In Trang province, and then analyzed by content analysis.

The research results were found as follows: The state of problems of farmers in Trang province has 4 major aspects; land ownership, falling price of the agricultural produces, the lack of innovative technology, and natural resource degradation.

The principles of Buddhist philosophy in solving problems of farmers in Trang province are; 1) Utthanasampada, to be ready with perseverance in diligence, 2) Arakkhasampada, to be able to maintain, protect and preserve wealth, 3) Kalyanamittata, to associate with good companions, and 4) Samajivita, to lead a suitable life with moderation.

The principles of Buddhist philosophy integrated in solving problems of farmers in Trang province are the principles of Dittadhammakattha. In Utthana sampada, the farmers must understand the use of their land the worthiest and plant the crop rotation according to the season. In Arakkhasampada, the farmers have to take care of their produce to meet quality standards and set a reasonable consumers. In Kalyanamittata, the farmers should cooperate with each other and establish a cooperative to strengthen their produce quality, community and social network. In Somajivita, the farmers should live their lives appropriately according to the principles of moderation. The new knowledge in solving the problems of farmers with Buddhist philosophy gained from this research can be concluded into “QMWC MODEL”.

Keyword: The problem, Trang, Buddhist philosophy

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภาคการเกษตรของไทยยังคงประสบกับปัญหามากมาย เช่น ราคาผลผลิตที่ขาดเสถียรภาพ การใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เหมาะสม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาหนี้สินครัวเรือนเกษตรกรที่ยังอยู่ระดับสูง แม้ว่ารัฐบาลจะได้กำหนดแนวทางและมาตรการในการช่วยเหลือต่างๆ มาโดยตลอด แต่ส่วนใหญ่เป็นแผนระยะสั้นที่ขาดความต่อเนื่องและการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า ดังนั้นเพื่อเป็นการวางรากฐานการพัฒนาในระยะยาวอันจะนำไปสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้จัดทำยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) เพื่อเป็นกรอบการดำเนินงานในการพัฒนาภาคการเกษตรให้สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) ทั้ง 6 ยุทธศาสตร์ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 แผนปฏิรูปของสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (สปท.) และยังสอดคล้องกับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนาในระดับโลกขององค์การสหประชาชาติ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ ระยะ 20 ปี, (กรุงเทพมหานคร :กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559), หน้า 1.)

การดำรงชีวิตนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ เพราะจะต้องต่อสู้กับปัญหามากมายทั้งปัญหาการครองชีพ ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และปัญหาสุขภาพอนามัย ซึ่งแต่ละคนก็มีปัญหาที่แตกต่างกันไปคนละหลายปัญหา ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างมีความสุข ความสุขจึงเป็นเป้าหมายใหญ่ของชีวิต ความสุขมีทั้งสุขแบบโลก และสุขแบบธรรม สุขแบบโลกเป็นความสุขของชาวโลก หรือชาวบ้านซึ่งได้แก่พวกคฤหัสถ์ หรือฆราวาสจะพึงมีส่วนสุขแบบธรรมเป็นความสุขเกิดจากมานสมบัติ และภาวะที่ไม่มีกิเลส หรือปราศจากความทุกข์ทางใจ เกษตรกร และประชาชนส่วนใหญ่ในจังหวัดตรังยังไม่เข้าใจการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองและครอบครัวตามแนวหลักพุทธศาสนา ทำให้การดำรงชีวิตในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแต่ละสาขา มิได้ขึ้นอยู่กับ

ความเหมาะสมของลักษณะดินฟ้าอากาศ หรือความขยันแข็งของเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ การพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มแก่เกษตรกรแปลงใหญ่ ภายใต้โครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ โดยเน้นให้เกษตรกรการวางแผนการจัดการลดต้นทุนการผลิต การรวมกันซื้อปัจจัยการผลิต การจำหน่ายผลผลิตร่วมกัน ตลอดจนการเรียนรู้ในการปรับปรุงคุณภาพการผลิต นับเป็นการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของเกษตรกร ซึ่งแนวทางต้องดำเนินการในพื้นที่ ซึ่งเกษตรกรได้รวมกลุ่มในการเชื่อมโยงต่อกันในการผลิต และการจัดการด้านการตลาดร่วมกัน เกิดการขาดความสมดุลระหว่างผู้เสนอขายกับผู้เสนอซื้อ ในปัจจุบันและแนวโน้มอนาคตของเกษตรกรที่ค่อนข้างมีดมนเพราะมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สำคัญ 5 ประการคือ เรื่องที่ดินทำกิน การเข้าถึงทรัพยากร หนี้สิน การตลาดและสุขภาวะที่ทำให้เกษตรกรอยู่ไม่รอด และมีปัญหาเรื่องสินค้าล้นตลาดและราคาสินค้าเกษตร ยุกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่มีการผลิตข้าวไม่ครบวงจร ด้วยจังหวัดตรังได้ปล่อยพื้นที่นาเป็นพื้นที่ ว่างเปล่าไม่ทำประโยชน์ ปัญหาความเดือดร้อนของกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ โครงการตามมาตรการภาครัฐที่ดูแลไม่ทั่วถึง ผลการดำเนินงานโครงการ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ปัญหาและจัดทำยุทธศาสตร์สำนักงานเกษตรจังหวัดตรัง ไม่สอดคล้องยุทธศาสตร์ของกระทรวง กรม และจังหวัดยังไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจนต่อเกษตรกรในจังหวัดตรังนัก สภาพปัญหาหลักของเกษตรกรเชื่อมโยงกันเป็นวงจรและเกิดขึ้นซ้ำซากตลอดเวลาที่เกษตรกรทำการผลิต ยิ่งผลิตมากก็ยิ่งขาดทุนมาก ยิ่งขยันมากยิ่งขาดทุนมาก ทำให้เกษตรกรปัจจุบันอยู่ได้ลำบาก ลูก หลานเกษตรกรเห็นสภาพทุกข์ของพ่อแม่จึงไม่ต้องการสืบทอดวิถีการเกษตรอีกต่อไป เกษตรกรรายย่อยในวันนี้ที่อายุยังน้อยเฉลี่ยราวสี่สิบปี ถึงแม้จะยังไม่สูญเสียที่ดินทำการผลิตได้ตามปรกติแต่เชื่อว่าต้องยุติบทบาทตัวเองในอีกไม่เกิน 30 ปีข้างหน้าเมื่อถึงวัยชราไม่มีศักยภาพในการทำการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกต่อไปและไม่ผู้สืบทอด ส่วนผู้ที่ต้องขาดทุนซ้ำซาก เป็นหนี้สิน และสุดท้ายต้องสูญเสียที่ดินที่ใช้เป็นทรัพย์สินประกันก็อาจจะต้องเลิกอาชีพการเกษตรเร็วยิ่งขึ้น ผู้ที่สุขภาพไม่ดีจากการใช้สารเคมีมากก็อาจจะเลิกหรือขายที่เพราะสุขภาพ ไม่แข็งแรงพอที่จะทำการผลิตได้ โดยสรุปสภาพปัญหาที่ดิน ฐานทรัพยากร หนี้สิน ตลาด และสุขภาวะ ทำให้เกษตรกรอ่อนแอทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม สุขภาพกายและจิตใจก็อ่อนแอ จนต้องเลิกอาชีพนี้ไปหรือเหลือน้อยเหมือนเกษตรกรในยุโรปทุกวันนี้ จะเห็นว่ามีข้อมูลส่วนใหญ่มีสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตรัง เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ซึ่งมีข้อมูลย้อนหลังได้ 5 ปี แต่ลักษณะข้อมูลจะเป็นภาพรวมของจังหวัด จังหวัดยังขาดข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาส่งเสริมแนวทางป้องกันบางตัวยังไม่มีคุณสมบัติ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เข้าใจในนิยาม/ความหมาย เนื่องจากยังขาด META DATA ที่สมบูรณ์ สำนักงานสถิติจังหวัดตรังต้องกลับมา Review Data อีกครั้ง เพื่อความถูกต้อง และสมบูรณ์ของข้อมูลในสภาพปัญหาปัจจุบัน

หากวิเคราะห์เหตุปัจจัยรากเหง้าที่ทำให้เกิดปัญหากับเกษตรกรและการเกษตรขอประเทศให้รอบด้าน ก็จะต้องวิเคราะห์ทั้งสองด้าน คือด้านในหรือปัจจัยที่เกิดจากภายในตัวเกษตรกรเอง และปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอก สำหรับเหตุปัจจัยภายในตัวเกษตรกรเองคือความโลภหวังรวย และปัจจัยภายนอกคือสภาพแวดล้อมในระบบโลกาภิวัตน์ได้แก่เงิน ข่าวดารเทคโนโลยีและอำนาจทางการเมืองการทหาร ที่ทั้งกระตุ้นใจและบีบ

บังคับให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมไป มุ่งหาเงิน ลงทุนและบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ดังนั้นการดำเนินอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึก คุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ในการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี และให้สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาในการดำรงชีพ พระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย 4 หล่อเลี้ยงร่างกาย พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัธยาศัย จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างความดีต่าง ๆ ให้เต็มที่ทุกรูปแบบทุกโอกาส มิได้มุ่งหมายให้คนเราดิ้นรนไขว่คว้าทะเยอทะยานจนเกินเหตุ เพื่อให้มีวัตถุต่าง ๆ พร่างพร้อมบริบูรณ์ไว้บำรุงบำเรอตน ซึ่งหลักพุทธปรัชญาที่เหมาะสมนี้ ได้แก่ หลัก ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ประกอบไปด้วย อุดมฐานสัมปทา หมายถึง การถึงพร้อมด้วยความหมั่น มีความขยันหมั่นเพียรพยายาม ในการแก้ปัญหาที่ดิ้นทำกิน การแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ การดูแลทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้เสื่อมโทรม และการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีอย่างคุ้มค่าและคุ้มค่าทุน อารักขสัมปทา หมายถึง การสร้างมูลค่าเพิ่มในผลผลิตการเกษตร การรักษามาตรฐานราคาที่ยุติธรรม การให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการปฏิบัติตามกฎหมาย และการใช้นวัตกรรมอย่างเหมาะสม กัลยาณมิตตดา หมายถึง การรวมกลุ่มสหกรณ์ การสร้างเครือข่ายชุมชนกลุ่มสหกรณ์ การแปรรูปอาหาร การแสวงหาตลาดใหม่ ๆ สมชีวิตา หมายถึง การกำหนดราคาที่ยุติธรรมต่อผู้บริโภค การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า การผลิตพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล และการสร้างสรรค์นวัตกรรมอาหาร

มนุษย์ยังมีการคิดค้นรูปแบบการผลิตอาหารขึ้นอยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อสนองตอบต่อการบริโภคและพัฒนามาสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายให้คนอื่นได้บริโภค และพัฒนาจนเป็นการค้าเพื่อรายได้ การพัฒนาระบบการผลิตได้ส่งผลก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อตัวมนุษย์เองและสภาพแวดล้อมจนเกิดวิกฤตขึ้นไม่ว่าปัญหาทางด้านสุขภาพ การเจ็บไข้ได้ป่วย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ใจหรือจิตใจ เป็นนามธรรมที่หมายถึงจิตสำนึกที่มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นอาหารหล่อเลี้ยง คุณธรรมทางศาสนาเมื่อเราได้ศึกษาเรียนรู้มาและเก็บไว้ในใจจิตสำนึก จึงเป็นหลักยึดเหนี่ยวให้ใช้คุณธรรมหรือธรรมะเหล่านั้นกับการดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม พอเพียง และพึ่งตนเองได้ มีจริยธรรมช่วยขัดเกลาจิตใจให้ปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยกันเองหรือสรรพสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในสภาพแวดล้อม ท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ และสังคมโลกด้วยความเมตตา กรุณา ปราปรณาดีต่อกัน มีความจำเป็นต้องมีแนวทางและองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการนำหลักพุทธปรัชญาไปแก้ไขปัญหาของเกษตรกร

ในจังหวัดตรังที่ชัดเจนและเหมาะสม ความพยายามในเชิงหลักการที่มีส่วนใกล้เคียงกับความเป็นจริงคือวิธีการของกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ในการซื้อหนี้ การฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่สามารถทำให้เป็นจริงได้เพราะฝ่ายเจ้าหน้าที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ และอีกประการหนึ่งจำนวนหนี้ก็มีมากจนเกินกำลังที่รัฐบาลจะหาเงินมาซื้อหนี้ได้ เหตุผลเบื้องหลังที่สำคัญที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ไม่ยอมเพราะเขายังเชื่อว่าเกษตรกรจำนวนไม่น้อยที่เป็นลูกหนี้ที่ดีและยังเชื่อมั่นกับระบบการให้กู้ยืมของธนาคารเหล่านี้ได้ และก็หาทางจัดการหนี้ดี ๆ ด้วยตัวเองดังเช่นกรณี ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรที่กำลังปรับโครงสร้างหนี้เกษตรกรอยู่ในปัจจุบัน สำหรับในด้านรัฐบาลเชื่อว่าคงไม่สามารถหาหลักประกันได้ว่าเกษตรกรจะไม่ก่อหนี้อีกตราบดีที่ปัญหาการตลาดและความเสี่ยงในการผลิตของเกษตรกรยังไม่ได้รับหลักประกัน แต่ทำไมเกษตรกรจึงไปฝากความหวังในการแก้ไขปัญหาไว้กับรัฐบาลเกินไป ไปทุ่มความหวังทั้งหมดไว้กับการที่จะให้รัฐบาลเงินมาซื้อหนี้ซึ่งดูนโยบาย พรตรการเมืองต่าง ๆ แล้วยังไม่เห็นว่าจะเป็นจริงได้ ด้วยระบบและรูปแบบเกษตรกรมียั่งยืนที่กลุ่มเป้าหมายมีความสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหา มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาวิถีชีวิตของตนเอง โดยใช้งานเกษตรกรมียั่งยืนเป็นแนวทาง ส่งผลให้เกิดผู้นำ และ ครอบครัวยุทธศาสตร์ต้นแบบ ทางด้านการผลิตทั้งพืชและสัตว์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อความมั่นคงทางอาหารและทางเศรษฐกิจ รวมถึงคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัวที่สมบูรณ์ และการมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายมีความพอเพียง มีการพึ่งตนเอง และมีจิตสำนึกที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชน สังคม ประเทศชาติได้อย่างเป็นรูปธรรมที่มีรูปแบบใหม่ ๆ ต่อไป

ผู้วิจัยในฐานะเคยรับราชการสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงสนใจที่จะศึกษาถึงการนำหลักพุทธปรัชญามานบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรัง ซึ่งคาดว่าผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงปัญหา และแนวทางในการพัฒนาแก้ไขปรับปรุง ให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรัง
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญา
3. เพื่อบูรณาการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่เรื่อง การแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกตัวอย่างของผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purpose Sampling) เป็นการวิจัยเชิงลึก ซึ่งมีขั้นตอนวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักวิชาการเกษตร ในเขตจังหวัดตรัง จำนวน 10 คน พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการในจังหวัดตรัง จำนวน 9 รูป เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยทำการเลือกแบบเจาะจง (Purpose Sampling)

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

1. สืบหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งข้อมูลจากทุติยภูมิ คือ วิทยุ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ งานเขียน งานสัมมนา เป็นต้น
2. นำข้อมูลที่ได้อาจจัดประเภท วิเคราะห์ อธิบายความ ตีความแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย
3. ขอคำแนะนำปรึกษา จากอาจารย์ที่ปรึกษา และความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจเครื่องมือวิจัยที่มีความชำนาญการ
4. ทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการเกษตร/เกษตรกร จำนวน 10 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นพระสังฆาธิการในจังหวัดตรัง จำนวน 9 รูป
5. นำข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดระเบียบองค์ความรู้
6. นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เรื่อง “รูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา”

สรุปผลการวิจัย

เกษตรกรจำนวนมากได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เน้นการพัฒนา แต่พัฒนาแบบที่ไม่ทั่วถึง ด้วยวิธีการผลิตแบบใหม่ที่พึ่งพาเคมีภัณฑ์เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เกษตรกรจำต้องอยู่ในภาวะจำป็นต้องเลือกว่าจะเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น หรือจะยังคงดำรงวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม ซึ่งมีที่ท้าวว่าจะไม่สามารถทนทานต่อกระแสทุนนิยมได้นานนัก “จากสภาพปัญหาการเกษตรที่เกิดขึ้น ทำให้แนวคิดที่มุ่งแสวงหาทางออกให้แก่สังคมในด้านการเกษตร ได้มีทางเลือกใหม่เกิดขึ้น ซึ่งปฏิเสธแนวคิดการทำการเกษตรแผนใหม่ที่เป็น แม้ว่าเกษตรกรรมแบบเคมีจะยังคงเป็นกระแสหลักของระบบการเกษตรของประเทศไทย แต่แนวโน้มของการทำการเกษตรกรรมเช่นนี้กำลังลดบทบาทลง โดยปัจจุบันเกษตรกรรมทางเลือกได้กลายเป็นกระแสที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น เนื่องมาจากความล้มเหลวของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ และได้ก่อให้เกิดผลกระทบมากมายประการ ขณะเดียวกันเกษตรกรรมทางเลือกก็เป็นที่สนใจของหน่วยงานของรัฐ และเอกชนหลายองค์กร ในปัจจุบันการปลูกพืชแบบหลากหลายและการทำกิจกรรมทางเกษตรที่เกี่ยวเนื่องกันระหว่าง หลาย ๆ กิจกรรมกำลังกลายเป็นทางเลือกในการทำเกษตรแบบใหม่ให้กับสังคมไทยในตอนนี้ ที่บางครั้ง

สภาพปัญหาของเกษตรกรทั้ง 4 ด้าน ได้แก่

สภาพปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน

ปัญหาที่ดินของเกษตรกรที่นโยบายของรัฐจะต้องเข้าไปแก้ไขโดยรวมก็คือปัญหาเกษตรกรที่มีที่ดินทำกิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ทำให้ต้องบุกรุกใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่าของรัฐหรือเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปัญหาเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินแต่ไม่เพียงพอต้องเช่าที่ดินเพิ่มเติมบางส่วนเพื่อยกระดับรายได้ให้สูงขึ้น ปัญหาเกษตรกรต้องเช่าที่ดินทำกินทั้งหมด โดยไม่มีที่ดินทำกินเลย และปัญหาเกษตรกรที่ไร้ที่ดิน มีอาชีพรับจ้างทำงานทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร จากปัญหาที่ดินของเกษตรกรดังกล่าวพบว่า นโยบายของรัฐควรกำหนดมาตรการที่เข้มข้นในการดำเนิน การ เช่น การกำหนดเขตการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ การจัดระบบเอกสารสิทธิใหม่โดยให้มีเอกสารสิทธิใหม่โดยให้มีเอกสารสิทธิชนิดเดียวคือโฉนดที่ดิน การเร่งรัดในการจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับที่ดินทำกินเพื่อกำหนดมาตรการควบคุม โดยข้อมูลนี้เกษตรกรสามารถเข้าถึงได้ง่ายและโปร่งใสและการหาหนทางนำที่ดินที่ถูกทอดทิ้งมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นที่ดินทำกินของเกษตรกร ทั้งนี้โดยสรุปควรกำหนดมาตรการที่ชัดเจนโดยรวม คือ มาตรการปฏิรูปที่ดิน การจัดให้มีธนาคารที่ดิน การจัดรูปที่ดิน และมาตรการการจัดเก็บภาษีที่ดิน

สภาพปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ

ความจำเป็นของนโยบาย นโยบายการรับจํานําเป็นนโยบายที่ดี และมีความจำเป็น ต้องดำเนินต่อไป เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร เพราะการรับจํานําเป็นเสมือนการตรึงราคาขั้นต่ำไว้สร้างทางเลือกให้เกษตรกร ในขณะที่ฝ่ายเกษตรกรมั่นใจได้ว่าจะได้รับราคาสินค้าที่คุ้มกับต้นทุนการผลิต ตัดปัญหาเรื่องการถูกกดราคา และมีรายได้ไว้ใช้จ่ายปัญหาของการกำหนดนโยบาย ปริมาณผลผลิตสินค้าแต่ละชนิดเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ดังนั้นการคาดคะเนผลผลิตทางการเกษตรควรมีความแม่นยำ หรือใกล้เคียงกับปริมาณผลผลิตจริงมากที่สุด โดยเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ความสำเร็จของนโยบายส่วนหนึ่งเกิดจากการกำหนดเป้าหมายการรับจํานําที่เหมาะสมกับปริมาณผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง หากเป้าหมายผิดพลาด การนํานโยบายไปปฏิบัติอาจไม่เกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และยังส่งผลต่อการจัดสรรงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการให้เหมาะสมและพอเพียงกับความจำเป็นการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกพืชผลแต่ละชนิด ยังมีความบกพร่อง เป็นปัญหาทุกครั้งที่มีการรับจํานํา มีการแอบอ้างสิทธิของเกษตรกรมาจํานํา โดยวิธีการรับซื้อผลผลิตในราคาต่ำจากเกษตรกรที่มีความจำเป็นต้องรีบขาย หรือมีหนี้สินผูกพัน และนำมาจํานํากับรัฐในราคาที่สูงกว่าหรือนําผลผลิตที่ตกค้างจากฤดูกาลผลิตที่ผ่านมาเข้ารับจํานํา การตั้งราคารับจํานํา มีข้อวิจารณ์ว่าตั้งราคาสูงกว่าราคาตลาดมากเกินไป โดยเฉพาะราคาข้าว ซึ่งกระทบต่อผู้ส่งออกข้าวไปต่างประเทศ การค้าข้าวในตลาดโลกมีประเทศคู่แข่งจำนวนมาก โดยเฉพาะเวียดนามที่เป็นคู่แข่งที่สำคัญ ขายข้าวในราคาที่ต่ำกว่าประเทศไทย ดังนั้น หากราคาข้าวภายในประเทศอยู่ในระดับสูงจากผลของนโยบายรับจํานําข้าวของรัฐ โอกาสที่ประเทศไทยจะสูญเสียตลาดข้าวให้แก่เวียดนามจึงมีมาก อย่างไรก็ตามมี ความเห็นที่ขัดแย้งกัน เห็นว่าการตั้งราคาจํานําให้สูงจะเป็น

ประโยชน์แก่ชาวนามากกว่า เพราะจะทำให้ชาวนามีรายได้มากขึ้น แต่เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ กระทั่งตลาดภายใน และการส่งออก การมองปัญหาข้าวจึงต้องพิจารณาทั้งกระบวนการ การกำหนดระยะเวลาโครงการ มีปัญหาเรื่องการดำเนินโครงการล่าช้าในบางพื้นที่หรือบางโครงการอาจจะเร็วเกินไป เช่น การรับจำนำมันสำปะหลัง เกษตรกรยังไม่สามารถขุดมันได้เพราะต้องรอให้ฝนตก ระยะเวลาโครงการจึงต้องสอดคล้องกับสภาพการผลิตและการเก็บเกี่ยวของพืชแต่ละชนิด และสำหรับนโยบายหรือมาตรการที่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินการใหม่ เช่น มาตรการจัดการตลาดลำไย ที่ยังไม่มีควมคุ้นเคย แต่กลับเร่งรีบดำเนินการ ทำให้ขาดความรอบคอบรัดกุมในการกำกับดูแล ก่อให้เกิดผลเสียกับการดำเนินมาตรการ ปัญหาการรับจำนำข้าวเขต ซึ่งทำให้เกิดการทุจริตนำข้าวคุณภาพต่ำไปจำนำในราคาข้าวคุณภาพดี การเปิดรับจำนำข้าวข้ามเขต มีการรู้เห็นกันในพื้นที่รับจำนำให้นำข้าวที่ราคาต่ำกว่า เช่น ข้าวปทุมธานี หรือข้าวหอมจังหวัด มาจำนำโดยอ้างว่าเป็นข้าวหอมมะลิ ซึ่งราคารับจำนำสูงกว่า ทำให้รัฐต้องเสียงบประมาณไปโดยที่ผลประโยชน์ไม่ตกอยู่กับเกษตรกร และเป็นการทุจริต

สภาพปัญหาการขาดนวัตกรรมใหม่ ๆ

การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการพื้นฐานในการพัฒนาแบบองค์รวม การพัฒนาชุมชนเล็งเห็นผลประโยชน์ที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการบริการ โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจนั้น มีเป้าหมายในการนำพาชุมชนไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ถูกนำมาใช้การพัฒนาอย่างแพร่หลาย เทคโนโลยี การเกษตรถูกถ่ายทอดสู่ชุมชนโดยกระบวนการต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนโดยภาครัฐ แต่ปรากฏว่าเทคโนโลยี การเกษตรที่เข้าไปในชุมชนทำให้ไม่ยั่งยืน เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น แนวคิดที่นำมาใช้เพิ่มคือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาคนในชุมชนได้ใช้ภูมิรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ตั้งแต่การผลิต การบริโภค การจำหน่าย การแปรรูป ในรูปแบบครัวเรือนหรือสหกรณ์ โดยอาศัยภูมิปัญญาของชุมชนที่เกิดจากการคิดประดิษฐ์นวัตกรรมทางการเกษตรให้มีความเหมาะสมในการนำมาใช้ประโยชน์

สภาพปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญและจำเป็นต่อมนุษย์เราเป็นอย่างมาก อีกทั้งอำนาจประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ สามารถนำมาใช้ประกอบอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย หากขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นแล้ว ก็จะก่อให้เกิดปัญหากับมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และจะมีส่วนทำให้เกิดความยากจนแร้นแค้นด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงพบอยู่เสมอว่า ชุมชนตำบล อำเภอ จังหวัด ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี ย่อมแสดงให้เห็น ถึงความลำบากยากไร้ ของประชาชนในท้องถิ่น เนื่องจากประชาชนได้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อการประกอบอาชีพ เช่น ทรัพยากรดิน ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

ซึ่งใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น มลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำและขยะมูลฝอย ซึ่งถ้าไม่มีแนวทางที่ดีในการจัดการหรือแก้ไขแล้วนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในที่สุด

สภาพปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติจะมีลักษณะไม่แตกต่างกัน ได้แก่ ปัญหาด้านป่าไม้ ปัญหาด้านดิน ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ สาธารณประโยชน์ ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาการกำจัดสิ่งปฏิกูล ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาน้ำเสียและปัญหาเสียงรบกวน เป็นต้น ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมานั้น จะเห็นว่าไม่ได้รับการแก้ไข ให้บรรลุผลได้เท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะมีสาเหตุมาจาก

1. ด้านกฎหมายและการเมือง กฎหมายที่มีอยู่มีลักษณะของการบริหารจัดการทรัพยากรขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้ ขาดความเป็นธรรมมีโทษต่ำมาก โดยเฉพาะค่าเปรียบเทียบปรับและการเกรงกลัวต่อผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น

2. ด้านเจ้าหน้าที่ของรัฐ เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ ความเข้าใจรวมทั้งประสบการณ์ ในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการไม่ดำเนินการให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย

3. ด้านประชาชน ประชาชนคิดว่าปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ไกลตัว ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นไม่ปรากฏให้เห็นในทันทีทันใด ส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องที่ต้องใช้ระยะ เวลา นานทำให้ประชาชนโดยทั่วไปไม่ค่อยได้ให้ความสนใจ และตระหนักถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาโดยคิดแต่เพียงว่าจะให้ได้ประโยชน์ในปัจจุบันให้ได้มากที่สุดเท่านั้น ไม่มองให้ไกลออกไปในอนาคตว่า หากมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากจนเกินไปแล้ว ในที่สุดจะเกิดอะไรขึ้นกับตนเองและสังคม การพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมา ได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ จนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากการใช้อย่างสิ้นเปลือง และขาดการบริหารจัดการที่เป็นระบบ มีความขัดแย้งระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ เศรษฐกิจมากกว่าสมดุลของระบบนิเวศ ตลอดจนการแพร่กระจายของภาวะมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ ปัญหาเสียง และมลพิษทางอากาศในชุมชน ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ปัญหาการกำจัดของเสียอันตราย ซึ่งมีแนวโน้มของการเกิดมลพิษในสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โบราณสถาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนไทยเราที่ผูกพันกับท้องถิ่น ได้ถูกบั่นทอนลงทุกขณะทั่วทุกภูมิภาค

หลักธรรมทางพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ ได้แก่

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงานและการประกอบอาชีพสุจริต ผึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี หรือเรียกว่า “หาเป็น”

2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ได้ทำไว้ด้วยความขยัน หมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย หรือเรียกว่า “เก็บเป็น”

3. กัลยาณมิตตตา มีเพื่อนที่ดี คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนา คบหาคน ไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละเลาะเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน หรือเรียกว่า “สร้างเครือข่ายคนดีเป็น”

4. สมชีวิตา ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม เลี่ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ หรือเรียกว่า “ใช้เป็น”

บูรณาการการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ

การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ มาบูรณาการการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังทั้ง 4 ด้านก่อให้เกิดผลในการแก้ปัญหาได้ดังนี้ กล่าวคือ

ด้านสภาพปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดิน พบว่าได้ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ข้อที่ว่าด้วย

1. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) เกษตรกรต้องรู้จักการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่ามากที่สุด เนื่องจากแต่ละครอบครัวจะมีที่ทำกินไม่เท่ากัน เมื่อที่ดินมีจำกัด ต้องรู้จักในการปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล โดยพืชที่ปลูกนั้นต้องมีระยะเก็บเกี่ยวผลผลิตในระยะสั้น และให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า โดยเฉพาะพืชผักสวนครัว ซึ่งมีความจำเป็นต่อการบริโภคทุกวัน นอกจากนั้นยังต้องหมั่นดูแลรักษาสภาพดินอยู่เสมอ ไม่ทำลายธาตุอาหารที่อยู่ในดิน เช่นการนำวัชพืชมาบดเป็นปุ๋ยหมักแล้วทำการกลบพร้อมกับกรรมวิธีการต่าง ๆ ที่ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ

2. อารักขสัมปทา (รักษาไว้) ได้แก่การดูแลรักษาผลผลิตให้มีคุณภาพมาตรฐาน และการรวมกลุ่มกันขึ้นในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อกำหนดราคาที่เหมาะสมยุติธรรมกับผู้ผลิตและผู้บริโภค นอกจากนี้ เกษตรกรก็ควรใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า ไม่พยายามบุกรุกพื้นที่ที่เป็นป่าสงวน เพราะป่ามีประโยชน์ต่อคน สัตว์อย่างยั่งยืน แต่เมื่อมีการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรแล้ว ผลเสียหายนี้อาจเกิดขึ้นกับส่วนรวม โดยเฉพาะระบบนิเวศน์ผลที่ตามมาได้ไม่คุ้มเสีย

3. กัลยาณมิตตตา (มีเพื่อนที่ดี) เกษตรกรควรร่วมมือกันหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดให้มีโฉนดชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดิน การรวมกลุ่มการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายทางสังคม หาดตลาดที่ตรงกับความต้องการสินค้าของเกษตรกร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับองค์กรและสังคม มีการจัดอบรมสัมมนาในทุกมิติที่เกี่ยวข้องทั้งเรื่องของกฎหมายสิทธิบัตร รวมถึงวิชาการต่างๆ

4. สมชีวิตา (ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม) เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันในรูปสหกรณ์เพื่อบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพในทุกด้าน เพราะการร่วมมือกันเป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดความเข้มแข็ง นำมาซึ่งความยั่งยืน

สภาพปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ พบว่าได้ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลที่มีผลกระทบต่อประโยชน์ข้อที่ว่าด้วย

1. มาตรฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) การแปรรูปอาหารที่เกิดจากผลผลิตทางการเกษตร เป็นวิธีการที่เพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างมาก โดยเฉพาะอาหารสามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน และอาหารที่สามารถจำหน่ายได้นอกฤดูกาล ถ้าเกษตรกรไม่สามารถแปรรูปอาหารได้ ย่อมไม่คุ้มทุนในการผลิต เนื่องจากพืชผลทางการเกษตรจะออกตามฤดูกาล และจำหน่ายตามฤดูกาล ทำให้ผลผลิตล้นตลาด ราคาจะตกต่ำ เกษตรกรจำเป็นต้องขายเพื่อนำเงินมาใช้หนี้ ธกส. แม้บางปีรัฐจะมีนโยบายรับจำนำสินค้าการเกษตรหรือประกันราคาก็ตาม ซึ่งเป็นความไม่แน่นอนของนโยบาย มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละรัฐบาล

2. อารักขสัมปทา (รักษาไว้) คือการรักษามาตรฐานการผลิตให้มีคุณภาพ เช่นการปลูกข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วต้องทำการตากให้แห้ง ความชื้นให้น้อย ราคาจะสูง หรือการแปรรูปจากข้าวเมล็ดไปสู่งการทำแป้ง ซึ่งเป็นส่วนประกอบของอาหารชนิดต่าง ๆ เช่นนี้ก็สามารถที่จะเพิ่มผลผลิตให้คุ้มค่าและมีกำไรมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน เกษตรกรก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตนเองด้วย ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค เป็นการรักษามาตรฐานของสินค้าอย่างตรงไปตรงมา

3. กัลยาณมิตตตา (มีเพื่อนที่ดี) เกษตรกรต้องผลิตสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สารเคมีเพื่อรักษาสินค้าให้สดอยู่เสมอ เพราะการกระทำเช่นนั้นเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค แม้การผลิตที่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ก็เป็นสารตกค้างที่ส่งผลอันตรายถึงคนและสัตว์ด้วย นอกจากนี้ เกษตรกรก็ไม่ใช้สารเร่งดอกผล เพราะการใช้สารเร่งดอกผลทำให้การเติบโตของพืชผิดแผกไปจากธรรมชาติ ทำให้คุณภาพของผลผลิตต่ำลง แม้จะขายได้ราคา แต่เป็นช่วงระยะเวลาที่ไม่ยั่งยืน

4. สมชีวิตา (ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม) เกษตรกรต้องกำหนดราคาสินค้าที่เป็นธรรมกับผู้บริโภค ไม่สร้างกระแสทางสื่อโซเชียลต่าง ๆ ทำให้ประชาชนตกใจเกิดความโกลาหล และเกิดวิกฤตทางสินค้า แล้วฉกฉวยโอกาสแสวงหาผลกำไร ซึ่งการกระทำเช่นนี้ ทำให้ประชาชนเดือดร้อน การดำเนินชีวิตที่เหมาะสม คือการไม่เอาเปรียบผู้บริโภค สร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับผู้บริโภค ด้วยการเปิดเผยเจตนาให้กับทุกคน จะขายหมดหรือไม่ไม่เป็นประเด็น ความสำคัญคือการผลิตสินค้าเพื่อความหลากหลายของผู้บริโภคนั่นเอง

สภาพปัญหาการขาดนวัตกรรมใหม่ ๆ พบว่าได้ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลที่มีผลกระทบต่อประโยชน์ข้อที่ว่าด้วย

1. มาตรฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) เกษตรกรต้องเลือกใช้นวัตกรรมที่เหมาะสมในการทำการเกษตรโดยเลือกจากวัสดุที่ได้จากธรรมชาติก่อน เพื่อลดรายจ่าย เช่น การผันน้ำจากที่ต่ำขึ้นสู่ที่สูง โดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยทำกันมา หรือนวัตกรรมที่สร้างขึ้นในการปีนต้นมะพร้าวอย่างปลอดภัย การสร้างฝายทดน้ำจากพืชชนิดต่าง ๆ เพื่อชะลอการไหลของน้ำ เป็นต้น

2. อารักขสัมปทา (รักษาไว้) เกษตรกรต้องหมั่นดูแลรักษานวัตกรรมเกษตรให้สามารถใช้งานได้ อย่างยาวนาน มีการคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดจากวัฒนธรรมชาติเข้ามาใช้งาน และสร้างกระบวนการ ในการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พึ่งพาเทคโนโลยีให้น้อยที่สุด

3. กัลยาณมิตตตา (มีเพื่อนที่ดี) เกษตรกรสามารถคิดประดิษฐ์นวัตกรรมเกษตรที่เกิดจาก พลังงานทางธรรมชาติได้ เช่นกังหันลม หรือพลังงานจากแสงอาทิตย์ นำมาเป็นเครื่องจักรกลในการผลิตไฟฟ้า หรือสูบน้ำเพื่อการเพาะปลูกได้ ไม่ต้องพึ่งพาเครื่องจักรกลที่มีราคาแพง ไม่ใ้แก่ก็สามารถทดแทนท่อ PVC ได้ ถ้า รู้จักการนำมาใช้ประโยชน์

4. สมชีวิตา (ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม) เกษตรกรมีการพึ่งพาตนเองจากการคิดค้นนวัตกรรม การเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อประโยชน์ต่อสภาพดิน ต่อพืชที่ปลูกแบบหมุนเวียนตามฤดูกาล เลือกพืชที่ใช้น้ำน้อย แต่ให้ผลผลิตสูง คำนึงกับการลงทุน

สภาพปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม พบว่าได้ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ข้อที่ว่าด้วย

1. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) การไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ เสื่อมโทรม เกษตรกรต้องเข้าใจระบบนิเวศน์ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องอาศัยกันและกันโดยเฉพาะระบบธรรมชาติที่ มันเกิดขึ้น เพราะการทำลายสิ่งหนึ่งคือการตัดห่วงโซ่ทางอาหารของอีกหลายสิ่งที่มีมันเกิดขึ้นเองตาม ธรรมชาติ

2. อารักขสัมปทา (รักษาไว้) การดูแลรักษาให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือเพิ่มขึ้น เพื่อผล ประโยชน์ โดยรวมของชุมชน มีหลายชุมชนที่มีโครงการปลูกป่าทดแทน เพื่อรักษาสีเขียวที่ดูดีได้ นอกจากเรื่องการ ปลูกป่าแล้วยังมีกิจกรรมบวชต้นไม้ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน และกิจกรรมการสร้างเขื่อนในการชะลอ การไหลของน้ำ เพื่อเก็บไว้ในหน้าแล้ง หรือมีฉันทามติของชุมชนในการรักษาแหล่งน้ำต่าง ๆ เก็บไว้ใช้คราว จำเป็น

3. กัลยาณมิตตตา (มีเพื่อนที่ดี) การให้ความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนในการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความเคารพต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เห็นประโยชน์แก่ตนเอง มุ่งประโยชน์ต่อ ส่วนรวม ต้องช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้มีผู้กระทำความผิดหรือทำสิ่งที่เป็นโทษเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม สิ่งสำคัญ ประการหนึ่งก็คือ การปลูกจิตสำนึกที่ดีให้กับชุมชน โดยนิสิตคนไทยเป็นคนรักบ้านเกิด มีความผูกพันกับ สถานที่เกิด การสร้างจิตสำนึกในการดูแลสภาพแวดล้อมน่าจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

4. สมชีวิตา (ดำเนินชีวิตที่เหมาะสม) การปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบของชุมชน และใส่ใจกับ สิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ไม่เผาป่าหรือการกำจัดวัชพืชด้วยสารเคมีหรือวิธีการใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการปฏิบัติตามประกาศ คำสั่ง กฎหมาย มติของชุมชนอย่างเคร่งครัด เพราะการเผาป่าหรือกำจัดวัชพืช ด้วยสารเคมีนั้น ทำให้สภาพแวดล้อมโดยเฉพาะสารอาหารที่เป็นคุณประโยชน์กับสัตว์หลาย ๆ ชนิดได้รับ ผลกระทบไปด้วย เช่นการเผาป่าทางภาคเหนือของประเทศไทย ส่งผลให้เกิดฝุ่นละอองไปอีกหลายจังหวัด ทำให้ประชาชนเดือดร้อนทั้งเรื่องสุขภาพ การคมนาคม การอุปโภคบริโภค

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

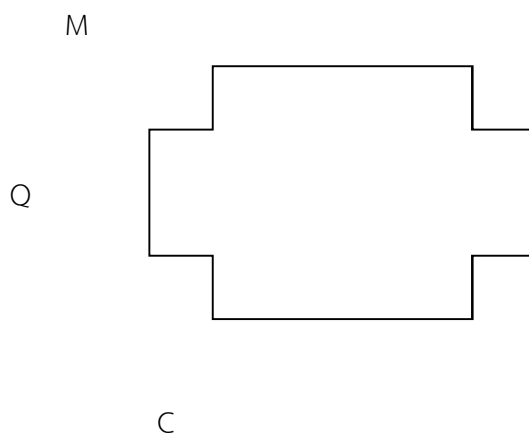
องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือทำให้ทราบว่า การแก้ปัญหาของเกษตรกรนั้นสามารถแก้ไขได้โดยการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มาบูรณาการการแก้ปัญหาของเกษตรกร เมื่อนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มาบูรณาการแล้วย่อมก่อให้เกิด คุณภาพ คุณธรรม คุ่มค่า ความร่วมมือ โดยสามารถสรุปเป็นรูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรด้วยหลักพุทธปรัชญา สรุปเป็น “QMWC MODEL” โดยมีที่มาดังนี้

1. Q = Quality คุณภาพ หมายถึง การผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ เช่น การไม่ใส่สารเคมีทางวิทยาศาสตร์ในการเพาะปลูก ดูแลรักษาโดยอาศัยสภาพธรรมชาติและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับผู้บริโภคทั้งระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงการแปรรูปผลผลิตที่ไม่ทำให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางอาหาร

2. M = Moral คุณธรรม หมายถึง การรักษาระดับคุณภาพสินค้าให้มีมาตรฐาน และราคาที่ยุติธรรมต่อผู้บริโภค รวมถึงการคิดวิเคราะห์พัฒนาการสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคทั้งในระดับชุมชนจนนำไปสู่ระดับมหภาค อีกประการหนึ่งคือความขยันหมั่นเพียรในการใช้สติปัญญาพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำแบบองค์รวม

3. W = Worthy คุ่มค่า หมายถึง การผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้ต่อครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ทำให้เศรษฐกิจภาพรวมอยู่ในเกณฑ์ที่ดี นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดรายได้ที่มีคุณค่าทางจิตใจ ได้แก่ ความเชื่อมั่นของผู้บริโภค ซึ่งมีผลต่อการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

4. C = Cooperation ความร่วมมือ หมายถึง การแสวงหาตลาดที่ตรงกับความต้องการของผลผลิตทางการเกษตร การสร้างความร่วมมือในการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ ก็เพื่อการกระจายผลผลิตออกไปสู่แหล่งต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังหมายถึงความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย หรือประกาศของชุมชนราชการ ซึ่งรูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา คือ “QMWC” MODEL ดังแผนภูมิภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดของ “QMWC” MODEL

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย รูปแบบการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา ปัญหาที่พบทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ ด้านการแก้ปัญหาในกรรมสิทธิ์ที่ดิน ด้านการแก้ปัญหาราคาสินค้าการเกษตรตกต่ำ ด้านการใช้นวัตกรรมทางการเกษตร และด้านการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายว่า การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ มาบูรณาการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรัง ในแต่ละด้านดังนี้

1. ด้านการแก้ปัญหาในกรรมสิทธิ์ที่ดิน เกษตรกรต้องมีความขยัน อดทน และรู้จักใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างคุ้มค่า ไม่ต้องรอฝน ปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดแบบหมุนเวียน เพื่อรักษาสภาพดินให้มีคุณภาพ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้ เกษตรกรก็ควรรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ เพื่อสร้างมาตรฐานการผลิตสินค้าให้มีคุณภาพ สามารถกำหนดราคาที่ทำให้ผลตอบแทนอย่างคุ้มค่าอีกด้วย

2. ด้านการแก้ปัญหาราคาสินค้าการเกษตรตกต่ำ เกษตรกรต้องรู้จักในการแปรรูปอาหารทางการเกษตร เพื่อเพิ่มมูลค่าและมาตรฐาน ลำพังเกษตรกรจะขายแต่สินค้าการเกษตรแบบวัตถุดิบอย่างเดียว ไม่สามารถที่จะรักษาต้นทุนและได้กำไรได้ วิธีการคือการแปรรูปอาหารให้มีหลากหลายชนิด ซึ่งการกระทำเช่นนี้ ผลผลิตทางการเกษตรก็ไม่ต้องไปผูกพันกับฤดูกาล เพราะเมื่อแปรรูปแล้วสามารถจำหน่ายได้ทุกฤดูกาล

3. ด้านการใช้นวัตกรรมทางการเกษตร การนำนวัตกรรมมาใช้ในการเกษตรนั้น เกษตรกรต้องคำนึงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนและความเหมาะสมด้วย เพราะผลผลิตของพืชบางชนิดอาจได้ผลผลิตน้อยเนื่องจากการใช้นวัตกรรมไม่เหมาะสม เช่นการเกี่ยวข้าว ผลผลิตจะแตกต่างจากการใช้แรงงานคนเกี่ยว หรือการใช้สารเคมีในการทำเกษตร อาจจะมีผลดีในระยะสั้น แต่ผลเสียจะเกิดขึ้นในระยะยาว

4. ด้านการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม เกษตรกรต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ไม่เผาป่าหรือทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะการทำเช่นนั้น เป็นการตัดห่วงโซ่อาหารของระบบนิเวศทั้งคน สัตว์และพืชหลาย ๆ ชนิด ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ ที่ตามมา เช่น อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย หรือ ทุพภิกขภัย เป็นต้น

ทั้งนี้ การบูรณาการการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา เพื่อให้เกษตรกรเข้าใจหลักพุทธปรัชญา หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงพระสงฆ์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการอบรม สัมมนาและจัดให้มีการพัฒนาเพิ่มองค์ความรู้ ความสามารถ เพิ่มประสบการณ์ โดยการส่งเสริมการศึกษา การฝึกอบรม ให้แก่เกษตรกร รวมถึงองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน จัดฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการสร้างเสริมประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสร้างผลผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาบูรณาการการแก้ปัญหาของเกษตรกรในจังหวัดตรังด้วยหลักพุทธปรัชญา หากมีผู้ประสงค์จะทำวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะต้องทำการวิจัยที่ใกล้เคียงกับเรื่องดังกล่าว ควรศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการทำการเกษตรที่ยั่งยืน ก็จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น ในการวิจัยครั้งต่อไปควรจะได้ศึกษาวิจัยตามประเด็นดังต่อไปนี้

- 1) การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรด้วยหลักพุทธปรัชญา
- 2) แนวทางการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรด้วยหลักพุทธปรัชญา
- 3) รูปแบบการดำเนินงานการจัดทำบัญชีครัวเรือนด้วยหลักพุทธปรัชญา

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2539
กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการศึกษาระบบศึกษาระดับชั้นตรี. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, 2514.

กรมส่งเสริมการเกษตร. คู่มือการปฏิบัติงานโครงการส่งเสริมการเกษตรประจำปีงบประมาณ 2561. ตีพิมพ์ :
สำนักงานเกษตร, 2560.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แผนพัฒนาจังหวัดต่ง พ.ศ. 2561-2565 ฉบับปีงบประมาณ 2563.
กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2560.

_____. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ (2560-2564). กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์, 2559.

_____. ยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ ระยะ 20 ปี (2560-2579). กรุงเทพฯ- มหานคร : กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์, 2559.

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
2550.